

TA'LIM JARAYONINI RIVOJLANTIRISHDA O'QUVCHI –O'QITUVCHI
MUNOSABATLARI DIALEKTIKASINI TASHKIL QILISH

Qodirova Muqaddasxon Qosimjon qizi

Namangan davlat universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Ta'lim va tarbiya nazaryasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqola o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish masalasida faol sanalgan shakl, metod va vositalariga alohida e'tibor qaratgan holda, ularning amaliy jarayonlarda tutgan o'rni va hamiyati haqida fikr-mulohaza yuritadi. Bundan tashqari ma'lum bir metodlar bu borada qanchalik darajaga ega ekani haqida qisqacha ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: o'quvchi, ijodkorlik, ijodkorlik qobiliyati, ta'lim, muammoli ta'lim, abstrakt-deduktiv metodi, Innovatsion metodlar, ilg'or texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется формам, методам и средствам, действующим в развитии творческих способностей учащихся, а также комментируется их роль и значение в практических процессах. Кроме того, в нем дается краткая информация о том, как действуют те или иные методы в этом отношении.

Ключевые слова: студент, креативность, творческая способность, образование, проблемное обучение, абстрактно-дедуктивный метод, инновационные методы, передовые технологии.

Ijodkorlik o'rganishning muhim jihati hisoblanadi. Ijodkorlik tufayli o'quvchi o'rganishga ijobiy munosabatda bo'ladi va uning o'rganishi yanada qiziqarli bo'ladi. Ijodkorlik sabab o'quvchi passiv ma'lumotni mahsulotga aylantirish orqali faollashtiradi. Yoshlikdan egallangan ijodkorlik tufayli insonlar kundalik hayotidagi muammolarni osonlikcha hal qila oladilar va balog'at yoshida samaraliroq harakat etuvchi darajasida bo'lishadi. Bu ta'limning asosiy maqsadlaridan biri: o'quvchilarni kelajak hayoti uchun yaxshi jihozlash va ularni samarali fuqarolar qilib tarbiyalash. Shu sababli, ayni vaqtda respublika o'quvchilarining ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi, bu borada faol qo'llaniladigan shakl, metod va vositalar hamda ularning ahamiyatiga e'tibor berilmoqda. Ijodkorlik nima? O'quvchilarga samarali fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Suqrot dan to hozirgi kungacha ta'lim sohasida katta o'zgarishlar ro'y bergan bo'lsa-da, o'quvchilarga fikrlash qobiliyatini berishga intilish har doim ta'limning o'zagidan joy olgan. Ijodkorlik oddiy ta'rifga ega bo'lgan tushuncha emas. Ijodkorlik — bu

shaxsning asl mahsulot yoki yechim topish istagi. Istak va tasavvur hissi ijodkorlikning asosiy soʻzlaridir. Sternberg va Lubart (1998) fikrlariga koʻra, faqat ijodkorlik uchun oʻziga xoslik yetarli emas. Torrance (1988) esa ijodkorlikni quyidagicha taʼriflagan: «Qiyinchiliklar, muammolar, maʼlumotlardagi boʻshliqlar, yetishmayotgan elementlar, qandaydir qiyshiq narsalarni sezish jarayoni: bu kamchiliklar haqida taxmin qilish va gipotezalarni shakllantirish; bu taxmin va gipotezalarni baholash va tekshirish; ehtimol ularni qayta koʻrib chiqish va qayta sinovdan oʻtkazish va nihoyat natijalarni eʼlon qilish».

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Hozirgi vaqtda maktabdagi har bir taʼlim jarayonida oʻqituvchi oʻquvchilarni hayotda muvaffaqiyatli shaxs boʻlishga tayyorlashni maqsad qilgan va XXI asr koʻnikmalari bilan taʼminlovchi yangi vazifani bajaradi. Oʻquvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish va bunda foydalaniladigan metod va vositalar mavzusi ham bundan mustasno emasdir. Oʻquvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish va bunda foydalaniladigan metod va vositalardan oʻquvchilarning turli sharoitlarga moslashish, jamiyatni hurmat qilish, gʻoyalarga bagʻrikenglik bilan munosabatda boʻlish intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishi ham kutiladi. Maʼlumki, XXI asrdagi muhim koʻnikmalar oʻquv faoliyatida kuchaytirilishi kerak boʻlgan maxsus koʻnikmalarni oʻz ichiga oladi, yaʼni tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlar, muammolarni hal qilish, metabillash, muloqot qobiliyatlari, hamkorlik, innovatsiyalar, ijodkorlik va axborot savodxonligi kabi yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlaridir. Pedagogikaning asosiy vazifalaridan biri barcha oʻquvchilarning ijodiy faoliyati har tomonlama rivojlanishini taʼminlaydigan shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Shu bilan bir qatorda muayyan sohalarida chuqur qiziqishlarini, intilishi va qobiliyatini namoyon qilayotgan oʻquvchilarni aniqlash, ularga bundan keyingi rivojlanishi uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish lozim. Buning uchun esa maktab yoshidagi oʻquvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga doir shart-sharoitlar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayni shu oʻrinda oʻquvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda foydalaniladigan shakl, metod va vositalarning ahamiyatining oʻrnini va darajasini oshiradi. Bu borada oʻqituvchining saʼy-harakatlari ham juda ahamiyatli sanaladi. Chunki oʻqituvchi oʻquvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishga doir innovatsion faoliyatga tayyorlashi, oʻqituvchi va oʻquvchilar munosabatida hamkorlik faoliyatini vujudga keltirishi, ijodiy faoliyatni rivojlantirishda bilishga doir innovatsion texnologiyalardan, zamonaviy metodlardan, eng ilgʻor natijakor shakl va vositalardan foydalanishi oʻquvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda eng samara beruvchi amaliy ish hisoblanadi.

TADQIQOT NATIJALARI

Hozirgi davrda oʻquvchilarning biror-bir haqiqatni mustaqil izlashi va kashf etishi bilan bogʻliq boʻlgan evristik va muammoli taʼlim oʻquv-biluv jarayoniga faol kirib

kelmoqda. V. Karimova o'z tadqiqotlarida ilmiy faoliyatni ushbu uch turi amalga oshirilganda shaxsning unga mos bo'lgan sifatlari:

O'quvchilar tomonidan tashqi olamni kuzatish jarayonida zarur bo'ladigan sifatlari; O'quvchilar uchun faoliyatning ijodiy mahsulini yaratish sharoitlarini ta'minlovchi ijodiy faoliyat sifatlari;

O'quvchilar bilish faoliyatini tashkil etganda uning oldingi ikki holatda- bilish va ijod holatida ko'rinadigan sifatlari namoyon bo'lishini ko'rsatib o'tadi. Yuqorida sanalganlarni e'tibordan chetda qoldirmagan holda, o'quvchilarning ijodiy faolliklarini shakllantirishda abstrakt-deduktiv metodidan foydalanish samaraga qaratiladi deyish mumkin. Negaki, bunda o'rganiladigan tushuncha uchun ta'rif tayyor ko'rinishda oldindan konkret misol va masalalar yordamida tushuntirilmasdan kiritiladi.

MUHOKAMA

Tahlillardan ko'rinib turibdiki, o'quvchilarda ijodiy faollikni shakllantirish turli-tuman uslublar orqali amalga oshirish mumkinligi dasturlarda belgilangan. Ammo ayrim holatlarda umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi tadqiqot doirasidagi mavjud ahvol o'rganilganda, maktab o'qituvchilari har doim ham mazkur metodlardan to'laqonli foydalanmayotganiga guvoh bo'lish mumkin. Ilg'or o'qituvchilar o'zlarining o'quv-uslubiy ishlarida zamonaviy metodlar orqali o'quvchilarda ijodiy faollikni, ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishga harakat qilishadi, biroq ularning harakatlarida har doim ham yetarlicha o'quvchi shaxsini ijtimoiylashtirishga, unda erkin fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga, qo'yilgan masala yechimini ijodiy topishga undash motivi kuzatilmaydi. O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda foydalaniladigan an'anaviy hamda zamonaviy shakl, metod va vositalar bilish metodlari bilan qiyoslanganda o'ziga xos xususiyat namoyon bo'ladi. Bu shundan iboratki, o'qitish jarayonida yangi ilmiy haqiqatni kashf qilish emas, balki olgan bilimlarini ijodiy o'zlashtirish vazifasi hal qilinadi. O'qitish davomida yangi bilimlarni egallash uchun umumiy bilishga xarakterli bo'lgan sinab ko'rish va xato qilishni deyarli mustasno etadigan ancha «yengillashtirilgan» sharoitlar mavjuddir. Shuning uchun ham o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida qo'llaniladigan shakl, metod va vositalar bilish operatsiyalari bilan qo'shib olib boriladigan o'quv jarayoni sharoitlari uchun moslashtirilishi foyda uchun xizmat qiladi. Hamda ular o'quvchilarning yosh xususiyatiga bevosita holda bog'liq bo'ladi. O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda foydalaniladigan shakl, metod va vositalarning o'ziga xos xususiyati, amaliy jarayondagi ahamiyati mana shunda ham namoyon bo'ladi. Muammoli ta'lim orqali o'quvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirish O'qitishda muammoli ta'limdan foydalanish ham o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda va ijodiy faoliyatni shakllantirishda samarali hisoblanadi. O'quvchilarning biror-bir haqiqatni mustaqil izlashi va kashf etishi bilan bog'liq bo'lgan ta'lim metodlaridan evristik yoki tadqiqotchilik metodlari bilan birga

o'quvchilarni ijodiy fikr «laboratoriyasi»ga olib kiradigan jarayon ham asosiy ahamiyatga egadir. Muammoli ta'lim shu jihatdan bir qancha afzalliklarga ega:

* U o'quvchilarni mantiqiy, ilmiy, didaktik, ijodiy fikrlashga o'rgatadi;

* U o'quv materialini ishonarli qiladi, bu bilan bilimlarning e'tiqodga aylanishiga ko'maklashadi.

* U odatda, ancha ta'sirchan bo'lib, chuqur intellektual his-tuyg'ular, shu jumladan ko'tarinki ruh hissini, o'z imkoniyatlari va kuchiga ishonch tuyg'usini vujudga keltiradi, shuning uchun u o'quvchilarni qiziqtiradi, o'quvchilarda ilmiy bilishga jiddiy qiziqishni tarkib toptiradi.

O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish masalasi hamisha ahamiyatli bo'lgani singari bu jrayonlarda foydalaniladigan shakl, metod va vositalar ham doimiy ravishda o'z ahamiyatiga egadir. Maktab bosqichidagi ta'lim o'quvchilar bilim olishining poydevori hisoblanar ekan, joiz bo'lsa, mazkur jarayonlarda ilk bilim olish davrlaridayoq o'quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishni taqozo etadi. Shunday ekan, o'quvchilarda ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish, ijodiy faoliyatni yanada takomillashtirish lozimligi bugungi kunning kun tartibidagi muammo bo'lishi darkor. Zero, ilk bilim olish davrlarida o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy faoliyatini takomillashtirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini e'tiborga olish, ta'limni samarali tashkil etishda darslarni noan'anaviy tarzda o'tkazish, darslarda innovatsion metodlardan foydalanish, bugungi ta'lim tizimlarida faol bo'lgan eng ilg'or shakl, metod va vositalarga murojaat etish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, o'quvchilarida ijodiy faoliyatni yanada takomil etish ularni har tomonlama yetuk bo'lishiga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Bartscher, Lawler, Ramirez va Schinault, 2001; Lubart & Sternberg, 1998.
2. Boltayeva SH. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirish. // Xalq ta'limi, 2004, № 3.-34-34 betlar.
3. Boltayeva SH. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirish. //Pedagogika nazariyasi va tarixining ayrim dolzarb muammolari. / Ilmiy ishlar to'plami.- Toshkent: Fan, 2006.- B.142-144.
4. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'quvchisining psixologiyasi. T., O'zbekiston 30 bet.
5. Jalilova D.U. Psychological And Technological Features of Increasing the Efficiency of Educational Activity of Talented Students in Presidential Schools. Journal of Pedagogical Inventions and Practices ISSN NO: 2770-2367 (<https://zienjournals.com>)
6. Karimova V.M. Sunnatova R. va boshqalar. Mustaqil fikrlash. Akademik litseylar va kasbhunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma.- T.: SHarq, 2000- 112 b.
7. Karimova V, Nishonova Z. Mustaqil ijodiy fikrlash va shaxsning hissiy, irodaviy va intellektual hislatlari orasidagi bog'lanish // J. Xalq ta'limi, 2001. № 3-6, 64-69- b.
8. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. Qarshi.: Nasaf, 200. – 80b.
9. O'quvchilarning qiziqish va moyilliklari diagnostikasi.(metodik tavsiyalar)yu-T.: RO'MM, 2001-28 b.